

Hanna Frackowiak

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-0571-8372

hanna.frackowiak@uwm.edu.pl

Załącznik do protokołu w postępowaniu cywilnym – martwa instytucja czy skuteczne narzędzie w rękach pełnomocników procesowych?

Uwagi wstępne

Jeszcze do niedawna za prawdziwe uznać należało stwierdzenie Zygmunta Fenichela, wyrażone w okresie obowiązywania Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r., który – odnosząc się do dzielnicy małopolskiej¹ – stwierdził, że „sądy rzadko żądają załączników, a również adwokaci niechętnie się nimi posługują. Sądy uważają, że obowiązkiem ich jest zająć się treścią i formą protokołu, pełnomocnicy zaś sami niechętnie składają załączniki, gdyż uważają, że mogłoby to oznaczać votum nieufności dla sędziego”².

Praktyka pokazuje, że obecnie załączniki do protokołu składane są coraz częściej, a w poważniejszych, skomplikowanych i wielowątkowych procesach stają się może nie regułą, ale na pewno znajdują szerokie zastosowanie. Już Jerzy Jodłowski, komentując taki stan rzeczy na terenach byłego zaboru rosyjskiego, stwierdził, że „dzieje się to niewątpliwie dlatego, że forma załączników do protokołu posiada cały szereg cech dodatnich tak dla stron, jak i dla sądu”³.

Niewątpliwie we współczesnym procesie cywilnym, pomimo jego ustności, aktualna jest zasada *verba volant, scripta manent* oraz *quod non est in actis*,

¹ Zupełnie inaczej uprawnienie do składania załącznika do protokołu realizowane było na terenie byłego zaboru rosyjskiego. J. Jodłowski podaje, że na tym terenie załączniki znajdowały „szerokie i chętne zastosowanie” – J. Jodłowski, *Załącznik do protokołu według kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1936, nr 14–15, s. 432.

² Z. Fenichel, *Protokół sądowy według kodeksu postępowania cywilnego (dokończenie)*, „Polski Proces Cywilny” 1935, nr 20–21, s. 660.

³ J. Jodłowski, op. cit., s. 433.

non est in mundo, a skoro tak, to w interesie samych stron leży, aby wszystkie ich wnioski, oświadczenia, wywody i argumentacje utrwalone były na piśmie⁴.

Niejednokrotnie zdarzało się jednak, że treść protokołu pisemnego nie odzwierciedlała rzeczywistego przebiegu rozprawy, treść zeznań świadków odnotowywana była skrótowo, spontaniczność i emocje wyrażane w wypowiedzi uniemożliwiały wierne spisanie wypowiedzianych słów, a czas przeznaczony na rozprawę również nie sprzyja możliwości dokładnego odtworzenia jej przebiegu. W związku z powyższym, podczas spisywania protokołu przewodniczący często zmuszony był przerywać wypowiedź przesłuchiwanego lub ją modyfikować, a nawet skracać w celu dokonania zapisu. Mimo istnienia mechanizmów zabezpieczających wiarygodność spisanego protokołu zawartych w przepisie art. 160 Kodeksu postępowania cywilnego⁵ (dalej jako k.p.c.) a dotyczących możliwości sprostowania lub uzupełnienia protokołu, ustawodawca widział jednak potrzebę dostosowania tej formy utrwalania przebiegu rozprawy do postępującej informatyzacji postępowania.

Wynikiem tego było wprowadzenie ustawą z dnia 29 kwietnia 2010 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego⁶ formy protokołu elektronicznego, sporządzanego za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk.

W uzasadnieniu projektu ww. ustawy wskazano, że właściwe utrwalenie czynności procesowej jest niezbędne do jej należytego udokumentowania w aktach sprawy oraz do oceny prawidłowości przeprowadzonego postępowania, zwłaszcza w ramach postępowania odwoławczego lub wywołanego wskutek wniesienia skargi o wznowienie postępowania⁷.

Z założeń noweli z 2010 r. wynika, że przewodniczący ma być zwolniony z konieczności dyktowania protokolantowi treści protokołu, co w zamyśle jej autorów zapewnić miało mu pełną percepcję oraz przyczynić się do skrócenia czasu trwania posiedzenia⁸.

W związku z powyższym większość problemów związanych z niedokładnością protokołu pisemnego powinna stracić na aktualności, niemniej jednak art. 157 § 1¹ k.p.c. stanowi, że jeżeli ze względów technicznych utrwalenie przebiegu posiedzenia za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk nie jest możliwe, protokół jest sporządzany wyłącznie pisemnie, pod kierunkiem przewodniczącego, zgodnie z art. 158 § 2 k.p.c.

Praktyka jednak pokazuje, że protokoły pisemne nadal są sporządzane, przewodniczący w większości przypadków dyktują treść protokołu protokolan-

⁴ Ibidem.

⁵ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1575.

⁶ Dz.U. z 2010 r., Nr 108, poz. 684.

⁷ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 29 kwietnia 2010 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego, druk sejmowy nr 2870.

⁸ Ibidem.

towi, zeznający świadkowie i strony zmuszani są do dostosowania się swą wypowiedzią do tempa pracy protokolanta, w wyniku czego założenie skrócenia czasu trwania posiedzenia nie zostało do końca osiągnięte.

Z uwagi na fakt, że z posiedzenia sporządza się protokół elektroniczny, a jednocześnie pod kierunkiem przewodniczącego protokolant spisuje jego przebieg, to mimo wszystko protokołem w rozumieniu przepisów Kodeksu jest zapis dźwięku lub obrazu i dźwięku, a tym samym możliwość jego sprostowania w trybie nie jest możliwa (art. 160 § 2 k.p.c.).

Niejednokrotnie też strony nie są w stanie, z uwagi na ograniczenia czasowe i organizacyjne posiedzenia, przedstawić swoich wywodów, oświadczeń i wniosków w sposób wyczerpujący, podpierając się stosowymi argumentami zawartymi w literaturze i orzecznictwie. Stąd instytucja procesowa, jaką jest załącznik do protokołu, acz „drobna i mniej ważna” – jak określa ją J. Jodłowski – może stać się w wielu przypadkach cenną pomocą tak dla stron, jak i dla samego sądu⁹.

Przepis art. 161 k.p.c. stanowi bowiem, że w toku posiedzenia wnioski, oświadczenia, uzupełnienia i sprostowania wniosków i oświadczeń można zamieścić w załączniku do protokołu. Jeżeli stronę zastępuje adwokat, radca prawny, rzecznik patentowy lub Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej, przewodniczący może zażądać złożenia takiego załącznika w wyznaczonym terminie.

Podmioty uprawnione do złożenia załącznika

Treść przepisu art. 161 k.p.c. nie wskazuje bezpośrednio podmiotów uprawnionych do złożenia załącznika do protokołu, stanowiąc bezosobowo, że „w toku posiedzenia (...) można zamieścić w załączniku do protokołu”. Dopiero zdanie drugie art. 161 k.p.c. wskazuje na strony jako te podmioty, które uprawnione są do skorzystania z tej instytucji. Niemniej jednak zarówno doktryna, jak i orzecznictwo, kierując się wykładnią celowościową i historyczną, zgodne są co do tego, że podmiotowe prawo do złożenia załącznika przysługuje nie tylko stronom postępowania rozumianym *sensu stricto*, ale wszystkim osobom biorącym udział w postępowaniu, które zajmują pozycję analogiczną do pozycji strony¹⁰. Tak więc prawo to przysługuje również uczestnikom postępowania

⁹ J. Jodłowski, op. cit., s. 433

¹⁰ Ibidem, s. 434; E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–477(16)*, 2021, Lex, komentarz do art. 161 k.p.c., nb. 2, 3; J. Gudowski, M. Jędrzejewska, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Postępowanie rozpoznawcze*, 2016, Lex, komentarz do art. 161 k.p.c., nb. 2; I. Gromska-Szuster, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1: *Artykuły 1–366*, Warszawa 2013, s. 540.

nieprocesowego, uczestnikom postępowania egzekucyjnego¹¹, interwenientowi ubocznemu, prokuratorowi, Rzecznikowi Praw Obywatelskich, Rzecznikowi Praw Dziecka, organizacjom pozarządowym, inspektorowi pracy, rzecznikowi praw konsumentów, pełnomocnikom, przedstawicielom ustawowym, kuratorom ustanowionym w trybie art. 69 k.p.c., czy syndykowi¹².

Funkcja i zakres przedmiotowy załącznika

Strony i inni uczestnicy postępowania mają prawo do swobodnej wypowiedzi podczas rozprawy. Wypowiedzi te, zawierające wnioski, twierdzenia, oświadczenia, uzupełnienia i sprostowania wniosków oraz uzupełnienia i sprostowania oświadczeń, muszą znaleźć się w protokole. Mogą jednak zostać przez stronę ubrane w formę pisemną w postaci załącznika do protokołu, złożonego na podstawie uprawnienia zawartego w art. 161 k.p.c.¹³

Treścią załącznika do protokołu mogą być tylko enuncjacje pochodzące od samej strony, nie zaś inne momenty z przebiegu posiedzenia. Oznacza to, że w załączniku nie można zamieszczać oświadczeń i wniosków strony przeciwnej, świadków czy biegłych¹⁴. Nie mogą się w nim znaleźć również uzupełnienia wniosków czy oświadczeń wskazanych wyżej podmiotów, jednakże strona może się co do tych wniosków lub oświadczeń swobodnie wypowiedzieć¹⁵.

Andrzej Zieliński twierdzi, że skoro ustawodawca nie sprecyzował pojęcia oświadczeń i wniosków, to przyjąć należy, że treścią załącznika do protokołu mogą być każde wnioski i oświadczenia, jeśli tylko ustawa nie przewiduje dla nich określonej formy procesowej¹⁶.

Skoro tak, to nie ma formalnych przeszkód, by załącznik do protokołu zawierał opozycję przeciwko wstąpieniu do sprawy interwenienta ubocznego (art. 78 k.p.c.), spis kosztów, oświadczenie o rozszerzeniu lub zmianie żądania

¹¹ Komornik zobowiązany jest zamieścić w załączniku do sporządzonego protokołu składane przez strony i uczestników postępowania egzekucyjnego wnioski i oświadczenia oraz uzupełnienia wniosków i oświadczeń, dotyczących dokonywanych czynności lub ich treści. W razie zastępstwa realizowanego przez osoby, o których mowa w art. 161 zd. 2 k.p.c., komornik może zażądać złożenia takiego załącznika w wyznaczonym terminie (art. 161 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Tak: W. Tomalak, *Status ustrojowy i procesowy komornika sądowego*, Warszawa 2014, s. 292.

¹² Tak: A. Zieliński, *Załącznik do protokołu posiedzenia sądu – art. 161 KPC*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 3, s. 28; E. Rudkowska-Ząbczyk, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2021, Legalis, komentarz do art. 161 k.p.c., nb. 3

¹³ M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 385.

¹⁴ Tak: J. Jodłowski, op. cit., s. 436, A. Zieliński, op. cit., s. 33, por. wyrok SO w Olsztynie z 30 maja 2018 r., sygn. akt IX Ca 32/18, Lex nr 2506639, wyrok SA w Łodzi z 30 października 2013 r., sygn. akt I ACa 527/13, Lex nr 1391950,

¹⁵ Por. J. Gudowski, M. Jędrzejewska, op. cit., nb. 2.

¹⁶ A. Zieliński, op. cit., s. 33, tak również: J. Jodłowski, op. cit., s. 437.

pozwu, zgłaszane w obecności pozwanego (art. 193 § 3 k.p.c.) oraz wszystkie te wnioski i oświadczenia, jakie zgłaszać można na posiedzeniu sądowym, a dla jakich ustawa nie przewiduje specjalnej formy (np. art. 210 k.p.c., 212 k.p.c.)¹⁷.

Odwołując się do powszechnie przyjmowanej w orzecznictwie i piśmiennictwie wykładni przepisu art. 161 k.p.c. i roli załącznika do protokołu, należy zwrócić uwagę, że przepis ten stanowi wprost o możliwości zamieszczenia w załączniku „uzupełnienia”. Nie powinno ulegać wątpliwości, że pod tym określeniem kryje się przewidziane w art. 205¹² § 2 k.p.c. prawo strony do przytaczania aż do zamknięcia rozprawy twierdzeń i dowodów na uzasadnienie swoich wniosków lub dla odparcia wniosków i twierdzeń strony przeciwnej¹⁸. Trzeba jednak pamiętać, że załącznik do protokołu nie ma znaczenia autonomicznego; jego rola jest pomocniczą w stosunku do obowiązującej zasady ustności rozprawy. Nie może więc zawierać treści samodzielnych, lecz powinien ograniczać się do zreferowania i streszczenia bądź rozwinięcia i doprecyzowania ustnych wywodów i wniosków przedstawionych uprzednio na rozprawie¹⁹.

W ramach załącznika do protokołu nie można więc podnosić zastrzeżeń, które w trakcie rozprawy w ogóle nie zostały zgłoszone²⁰. Załącznik jest bowiem częścią protokołu posiedzenia i ma na celu uzupełnienie jego treści o bardziej precyzyjne i pełniejsze przedstawienie wniosków (wywodów, konkluzji) oraz oświadczeń (twierdzeń i wypowiedzi) strony składającej załącznik. Jego treść musi mieć związek z wypowiedziami autora załącznika złożonymi na posiedzeniu, którego dotyczy²¹.

Obecnie bezsporna pozostaje również możliwość zamieszczania w załączniku do protokołu wywodów prawnych²². Mając na uwadze treść przepisu art. 210 k.p.c. oraz *ratio legis* przepisu art. 161 k.p.c.²³, uznać należy, że brak jest jakichkolwiek podstaw do ograniczania stronie podmiotowego prawa do

¹⁷ J. Jodłowski, op.cit. s. 437.

¹⁸ Wyrok SO w Olsztynie z 30 listopada 2016 r., sygn. akt IX Ca 693/16, Lex nr 2171507.

¹⁹ Wyrok SN z 13 listopada 2003 r., sygn. akt I CK 229/02, Biul. SN 2004/4/9, wyrok SA w Białymstoku z 16 lipca 2018 r., sygn. akt I Aga 91/18, Lex nr 2564330, wyrok SO w Olsztynie z 30 maja 2018 r., sygn. akt IX Ca 32/18, Lex nr 2506639.

²⁰ Wyrok SA w Warszawie z 9 lutego 2017 r., sygn. akt I ACa 2285/15, Lex nr 2348592.

²¹ Wyrok SA w Łodzi z 30 października 2013 r., sygn. akt I ACa 527/13, Lex nr 1391950, wyrok SA w Szczecinie z 29 września 2014 r., sygn. akt I ACa 476/14, Lex nr 1587348, wyrok SR w Gdyni z 16 października 2017 r., sygn. akt VI GC 2095/16, Lex nr 2380458.

²² Por. Z. Fenichel, op. cit., s. 659.

²³ Załącznik do protokołu „dopuszczony został przez ustawodawcę niewątpliwie po to, by, wobec niemożliwości osiągnięcia w praktyce idealnej dokładności protokołu, dać stronom możliwość utrwalenia na piśmie maximum z tego, co miało miejsce w rzeczywistości i co przez strony ustnie na posiedzeniu wypowiedziane zostało. Jeśli więc wywody prawne składane być mogą przez strony przed sądem w drodze ustnych oświadczeń, a załącznik do protokołu ma być, tak jak i protokół sądowy, pisemnym śladem tych momentów, jakich dostarczyła ustna rozprawa, to tem samym wywody prawne mogą być treścią załącznika” – J. Jodłowski, op. cit., s. 438.

obrony swoich interesów poprzez wyodrębnienie z dopuszczalnej treści załącznika do protokołu wywodów prawnych²⁴.

Podsumowując przedstawione powyżej stanowisko oraz orzeczenia Sądu Najwyższego i sądów powszechnych oraz mając na uwadze praktyczny wymiar przepisu art. 161 k.p.c. i funkcje, jakie przepis ten ma pełnić, należy stwierdzić, że załącznik do protokołu może w szczególności zawierać pełniejsze wywody prawne przedstawione na posiedzeniu, poparte stanowiskiem doktryny i judykatury, doprecyzowanie tez dowodowych i wniosków, jakie zostały złożone na posiedzeniu oraz odniesienie się do twierdzeń i wywodów innych uczestników postępowania, którego załącznik dotyczy²⁵.

Istotny jest jednak fakt, że załącznik zawiera treści pozbawione charakteru dowodu w rozumieniu art. 227 k.p.c.²⁶ Przez oświadczenia strony rozumieć więc należy tylko oświadczenia składane przez nią w charakterze podmiotu procesu, a nie w charakterze dowodowym. Treść zeznań strony złożonych w trybie art. 299 k.p.c. nie może być zamieszczana przez nią w oddzielnym załączniku i dołączana do protokołu²⁷.

Do czasu wejścia w życie noweli Kodeksu postępowania cywilnego z 2010 r., wprowadzającej protokół elektroniczny, doktryna stała na stanowisku, że w treści załącznika do protokołu może się również znaleźć wnioski o sprostowanie lub uzupełnienie protokołu²⁸. W świetle jednak definitywnego brzmienia przepisu art. 160 § 2 k.p.c. pogląd ten jest aktualny jedynie w sytuacji, gdy z przyczyn technicznych utrwalenie przebiegu posiedzenia za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk nie jest możliwe, a protokół sporządzany jest wyłącznie pisemnie (art. 157 § 1¹ k.p.c.) lub w razie przerwania zapisu bądź zapisu nieczytelnego.

Forma załącznika

Jak twierdzi A. Zieliński, forma załącznika do protokołu zależna jest wyłącznie od strony go sporządzającej²⁹. Jednak należy założyć, że mówiąc o dowolności formy, autor miał na myśli wymogi formalne, albowiem przyjął,

²⁴ Tak również: A. Zieliński, op. cit., s. 34–35.

²⁵ Por. I. Gromska-Szuster, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), op. cit., s. 540.

²⁶ A. Zieliński, [w:] A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 328.

²⁷ Wypowiedzi składane podczas przesłuchania stron nie są więc oświadczeniami w rozumieniu przepisu art. 161 k.p.c., w związku z powyższym w załączniku do protokołu nie można uzupełniać lub prostować zeznań złożonych w trakcie przeprowadzonego dowodu z przesłuchania stron. Por. J. Jodłowski, op. cit. s. 437; E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), op. cit., komentarz do art. 161 k.p.c. nb. 2; J. Gudowski, M. Jędrzejewska, [w:] T. Ereciński (red.), op. cit., nb. 2,

²⁸ Tak: A. Zieliński, *Załącznik do protokołu...*, s. 35; J. Jodłowski, op. cit., s. 439.

²⁹ A. Zieliński, *Załącznik do protokołu...*, s. 30

jak większość przedstawicieli doktryny³⁰, że jego uzewnętrzną formą będzie pismo. Mając na uwadze fakt, że począwszy od 1 lipca 2010 r. protokół sporządzany jest w formie audio lub audiowizualnej, rozważenia wymaga, czy załącznik do protokołu, który stanowić ma jego uzupełnienie, jego immanentną część, nie miałby przybrać formy elektronicznej? Jakkolwiek taka forma załącznika do protokołu stoi w sprzeczności z dotychczasowym jego postrzeganiem jako utrwalonych na piśmie wniosków i oświadczeń, to jednak z punktu widzenia przepisów dotyczących protokołu rozprawy oraz braku ograniczeń co do formy załącznika w samych przepisach art. 161 k.p.c. wydaje się być dopuszczalna. W opozycji do powyższego stać może jednak konieczność podpisania załącznika do protokołu, o czym w dalszej części opracowania.

Powracając jednak do dotychczas obowiązującej, klasycznej i znajdującej praktyczny wymiar pisemnej formy załącznika, uznać należy, iż w doktrynie panuje jednolity pogląd, że mimo swej pisemności, załącznik do protokołu nie jest pismem procesowym (w tym pismem przygotowawczym)³¹. Załącznik do protokołu nie może zastępować funkcji pism procesowych, których celem jest uzewnętrznienie wniosków i oświadczeń składanych poza rozprawą. Załączniki nie mogą również zastępować pism przygotowawczych, a tym samym służyć omijaniu rygorów wynikających z kontroli sądu (przewodniczącego) nad możliwością, przedmiotem i terminem ich składania (por. art. 127 w zw. z art. 205³ k.p.c.)³².

Mimo że załącznik nie musi przyjmować sformalizowanej formy, o której mowa w art. 126 k.p.c., to zasadnym wydaje się jego zatytułowanie. Brak bowiem jednoznacznego określenia złożonego pisma, jako załącznika do protokołu, może wywołać uzasadnione wątpliwości sądu co do dopuszczalności złożenia pisma procesowego wbrew dyspozycji art. 205³ § 2 zd. 2 w zw. z art. 205³ § 5 k.p.c. lub wezwanie strony do uzupełnienia pisma w trybie art. 130 k.p.c. pod rygorem jego zwrotu. Jeśli załącznik składany jest poza posiedze-

³⁰ J. Gudowski, M. Jędrzejewska, [w:] T. Ereciński (red.), op. cit., nb. 2; E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), op. cit., komentarz do art. 161 k.p.c. nb. 2; J. Parafianowicz, [w:] O. Piaskowska (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, 2020 Lex, komentarz do art. 161 k.p.c. nb. 1 i 2; K. Markiewicz, [w:] T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–505*³⁹, 2019, Legalis, komentarz do art. 161 k.p.c., nb. 1, tak również: SN w wyroku z 17 maja 2012 r., sygn. akt I PK 179/11, Lex nr 1219491.

³¹ E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–505*³⁷, Warszawa 2011, s. 322; R. Kulski, [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–366*, Warszawa 2016, s. 639; M. Jędrzejewska (aktualizacja J. Gudowski), [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Postępowanie rozpoznawcze*, Warszawa 2016, s. 882; M. Sorysz, [w:] A. Góra-Błaszczkowska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–729*, Warszawa 2013, s. 447; J. Bodio, [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–729*, Warszawa 2017, s. 292; K. Kołakowski, [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1–366*, t. 1, Warszawa 2010, s. 816; M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1: *Komentarz do artykułów 1–505*¹⁴, Warszawa 2007, s. 296.

³² M. Jędrzejewska (aktualizacja J. Gudowski), [w:] T. Ereciński (red.), op.cit., s. 882.

niem, powinien również zawierać sygnaturę akt oraz wskazywać, o jaki konkretnie protokół posiedzenia chodzi.

Nie ma natomiast zgodności co do obowiązku podpisania załącznika do protokołu. A. Zieliński, wskazując jednocześnie, że Leon Peiper³³, J. Jodłowski³⁴ oraz Maria Jędrzejewska³⁵ zdecydowanie opowiedzieli się za obowiązkiem podpisania załącznika przez jego autora³⁶, rozróżnia dwie sytuacje, które związane są z czasem składania takiego załącznika³⁷: 1) jeżeli załącznik do protokołu jest składany przez stronę na posiedzeniu, to jego podpisanie nie jest konieczne, bo nie zajdzie wątpliwość co do jego autorstwa, 2) jeśli zaś uprawniony składa załącznik do protokołu poza posiedzeniem, wtedy winien go podpisać³⁸.

Przyjęcie konieczności podpisania załącznika może budzić wątpliwości co do możliwości zastosowania elektronicznej jego formy. Jeśli bowiem podpis rozumieć ściśle, to brak możliwości jego złożenia na takim załączniku wyklucza elektroniczną jego formę. Jeśli zaś przyjąć, że podpis ma na celu tylko możliwość zidentyfikowania autora załącznika, to strona, poprzez chociażby podanie swoich danych osobowych na nagraniu, mogłaby być łatwo zidentyfikowana. Zdaniem autorki niniejszego opracowania ostatecznie z przedstawionych rozwiązań w zestawieniu z brakiem uregulowań co do samej formy załącznika do protokołu uznać należy za trafne.

Sąd Najwyższy w wyroku z 17 maja 2012 r. stwierdził również, że mimo pisemnej formy, załącznik do protokołu nie jest pismem procesowym, a więc nie musi spełniać wymagań określonych w art. 126 i 128 k.p.c. Nie jest więc konieczne składanie jego odpisów. Z poglądem dotyczącym braku obowiązku składania odpisów zgadzają się w zasadzie wszyscy komentatorzy³⁹. Jeżeli jednak załącznik do protokołu składa adwokat, to ze Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu (Kodeks etyki adwokackiej) wynika, że winien to zrobić wraz z odpisem dla strony przeciwnej⁴⁰. Analogicznie zagadnienie to regulował § 47 Kodeksu etyki radcy prawnego⁴¹, który stanowił, że radca prawny obowiązany jest przestrzegać lojalności i koleżeństwa wobec wszystkich członków samorządu. W razie gdy radca prawny zamierza złożyć na rozprawie pismo procesowe, powinien to uczynić, o ile jest to możliwe, na początku rozprawy, a jego

³³ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego (część pierwsza)*, t. 1, Kraków 1934, s. 414.

³⁴ J. Jodłowski, op. cit. s. 443.

³⁵ M. Jędrzejewska, *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, Warszawa 1989, s. 264.

³⁶ Tak: E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*, 2011, s. 322; R. Kulski, op. cit., s. 639; M. Jędrzejewska (aktualizacja J. Gudowski), [w:] T. Ereciński (red.), op. cit., s. 882; M. Sorysz, op. cit., s. 447; J. Bodio, op. cit., s. 292; K. Kołakowski, op. cit., s. 816; M. Uliasz, op. cit., s. 296.

³⁷ A. Zieliński, *Załącznik do protokołu...*, s. 31.

³⁸ Ibidem, s. 31–32; por. również: A. Zieliński (red.), op. cit., s. 328.

³⁹ J. Parafianowicz, op. cit., nb. 2; K. Markiewicz, op. cit., nb. 2.

⁴⁰ A. Zieliński, *Załącznik do protokołu...*, s. 31; tak również: J. Parafianowicz, op. cit., nb. 3.

⁴¹ Uchwała nr 45/VI/2004 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 31 marca 2004 r.

odpis doręczyć jak najwcześniej przeciwnikowi w procesie, zaś w przypadku składania załącznika do protokołu, dołączyć również odpis dla strony przeciwnej. Obecna treść Kodeksu etyki radcy prawnego nie obliguje członków samorządu do składania odpisu załącznika do protokołu również dla strony przeciwnej⁴². Można jednak przyjąć, że obowiązek ten mieści się w szerokim pojęciu koleżeństwa, o którym mowa w art. 50 Kodeksu etyki radcy prawnego.

Kontrola treści załącznika

Jakkolwiek wszyscy przedstawiciele doktryny zgadzają się z tym, że załącznik do protokołu nie może zawierać treści wykraczających poza ramy oświadczeń i wniosków złożonych na posiedzeniu, którego dotyczy, to co do konsekwencji zawarcia w załączniku elementów, które nie odpowiadają ustawowym przesłankom zawartym w art. 161 k.p.c., już zgodności nie ma.

Słusznie zauważa J. Jodłowski, że gdyby sąd uwzględnił zamieszczone w załączniku wnioski i oświadczenia, które nie znalazły swojego odzwierciedlenia w uprzednim posiedzeniu, naruszyłby zarówno zasadę ustności postępowania, jak i zasadę równości stron. Skoro załącznik może być składany bez odpisów dla strony przeciwnej, to taki stan rzeczy godziłby w jej interes. Strona przeciwna, nie słysząc na rozprawie i nie znając w ogóle wniosków i oświadczeń zawartych w załączniku do protokołu, a nie przytoczonych na posiedzeniu, byłaby pozbawiona możliwości wypowiedzenia się co do nich i podjęcia ewentualnie skutecznej obrony. Uwzględniając treść załącznika do protokołu sprzeczną z rzeczywistym przebiegiem rozprawy, sąd naruszyłby również zasadę bezpośredniości postępowania⁴³.

W takim przypadku, zdaniem J. Jodłowskiego, przewodniczący powinien nie tylko pominąć i nie uwzględnić treści załącznika wykraczającej poza ramy rozprawy, lecz również wyraźnie stwierdzić, że niezgodność taka zachodzi. Przewodniczący powinien zwrócić się do strony o zmianę treści załącznika, a w razie niezastosowania się do tego odnotować w protokole fakt złożenia załącznika z nadmienieniem, że jego część nie odpowiada przebiegowi rozprawy i treści składanych na niej przez stronę wniosków i oświadczeń, a w razie dalej idących niezgodności, powinien odmówić przyjęcia⁴⁴ takiego załącznika i zwrócić go stronie⁴⁵.

⁴² Załącznik do uchwały nr 3/2014 Nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 22 listopada 2014 r. Kodeks etyki radcy prawnego.

⁴³ J. Jodłowski, op. cit., s. 440.

⁴⁴ Tak: E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*, 2011, komentarz do art. 161 k.p.c., nb. 2.

⁴⁵ J. Jodłowski, op. cit., s. 440 i nast.; tak również: J. Gudowski, M. Jędrzejewska, [w:] T. Ereciński (red.), op. cit., nb. 3; I. Gromska-Szuster, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), op. cit., nb. 7; M. Sorysz, op. cit., s. 446.

A. Zieliński zaś uznaje, że złożenie załącznika do protokołu należy do wyłącznych atrybutów dyspozytywnych strony i nie może podlegać ingerencji sądu. W związku z powyższym ani sąd, ani przewodniczący nie są uprawnieni do zwrotu stronie załącznika do protokołu, nie znajdzie tu bowiem zastosowania przepis art. 130 k.p.c. W takiej sytuacji przewodniczący powinien dokonać stwierdzenia, czy treść załącznika odpowiada rzeczywistemu przebiegowi posiedzenia, a jeśli nie, to winien to odnotować. Zgodnie z przepisem art. 158 § 3 k.p.c., protokół sporządzony pisemnie podpisują przewodniczący i protokolant. Wszelkie zaś sprostowania i uzupełnienia treści protokołu sporządzonego pisemnie należy omówić w końcowej części protokołu przed jego podpisaniem albo w osobnej uwadze podpisanej przez protokolanta i przewodniczącego posiedzenia (§ 173 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych⁴⁶)⁴⁷. W związku z powyższym, w razie niepoprawienia formy załącznika do protokołu przez stronę, przewodniczący ma obowiązek taki załącznik przyjąć, czyniąc jednak stosowną notatkę dotyczącą rozbieżności, na podstawie wskazanych wyżej przepisów. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że uprawnienie do sporządzenia stosownej notatki przez przewodniczącego możliwe jest jedynie w razie sporządzania protokołu w formie pisemnej. Protokół elektroniczny tej procedurze bowiem nie podlega.

Ewa Stefańska twierdzi, że jeżeli załącznik nie spełnia wymaganych kryteriów, przewodniczący jest uprawniony do odmowy jego przyjęcia⁴⁸.

Irena Gromska-Szuster, opowiadając się za uprawnieniem przewodniczącego do odmowy przyjęcia załącznika do protokołu, jeśli ten nie odpowiada rzeczywistemu przebiegowi posiedzenia, i zwrócenia go stronie, stwierdza, że wniosek taki oparty jest na brzmieniu przepisu art. 207 § 7 k.p.c. dotyczącego zwrotu pisma przygotowawczego przez przewodniczącego⁴⁹. Na uwagę zasługuje fakt, że art. 207 k.p.c. z dniem 7 listopada 2019 r. został uchylony⁵⁰, a regulacje dotyczące pism przygotowawczych znalazły się w przepisie art. 205³ k.p.c., którego § 5 dotyczy zwrotu przez przewodniczącego pisma przygotowawczego złożonego bez zarządzenia. Jednakże poglądy dominujące w piśmiennictwie, których oparcie stanowiła wykładnia uchylonego przepisu art. 207 § 7 k.p.c. można uznać za aktualne, pomimo nieco odmiennego brzmienia nowej regulacji. Niemniej jednak, bez względu na powyższe, wniosek o zwrocie załącznika do protokołu, który treścią swą wykracza poza ustalone i opisane powyżej ramy, uznać należy za nietrafny.

⁴⁶ Dz.U. z 2019 r., poz. 1141.

⁴⁷ A. Zieliński, *Załącznik do protokołu...*, s. 37.

⁴⁸ E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*, 2011, s. 322.

⁴⁹ I. Gromska-Szuster, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), op. cit., s. 541.

⁵⁰ Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r., poz. 1469).

Skoro istnieje w doktrynie zgodność co do tego, że załącznik do protokołu nie jest pismem procesowym, nie może zastępować i być traktowany jako pismo przygotowawcze, nie dotyczą go wymogi i rygory pism procesowych, to nie do końca zrozumiałe jest posiłkowanie się wykładnią przepisu art. 205³ § 5 k.p.c. (dawn. 207 § 7 k.p.c.) przy omawianiu skutków jego kontroli przez przewodniczącego. Ani przewodniczący, ani żaden inny podmiot nie ma bowiem prawa ingerowania w treść protokołu rozprawy, załącznik zaś ten protokół jedynie dopełnia, nie zmieniając przy tym zasad ogólnych dotyczących samego protokołu. Wobec powyższego stosowanie do załącznika, który swą treścią wykracza poza przebieg rozprawy, przepisów dotyczących pism procesowych nie znajduje uzasadnienia prawnego.

Hipotetycznie można jednak przyjąć, że skoro załącznik do protokołu zawiera wnioski i oświadczenia, których strona w ogóle na rozprawie nie złożyła, nie jest załącznikiem, a pismem procesowym. W takim wypadku jednak pismo to musiałoby spełniać wymogi formalne, o których mowa w art. 126 k.p.c. oraz odpowiednią liczbę odpisów dla strony przeciwnej. Niespełnienie powyższych wymagań musiałoby być uzupełnione w trybie przepisu art. 130 k.p.c. pod rygorem zwrotu. Złożenie zaś takiego pisma w trakcie toczącego się postępowania mogłoby być objęte dyspozycją przepisu art. 205³ § 5 k.p.c. W takim jednak wypadku nie ma mowy o załączniku, a o piśmie procesowym ze wszystkimi tego konsekwencjami.

Traktowanie pisma, które w części wykracza poza dozwolone przepisami Kodeksu ramy załącznika do protokołu jako pisma procesowego, mogłoby być uznane za nadużycie. W takiej sytuacji, po sprawdzeniu przez przewodniczącego treści złożonego załącznika i stwierdzeniu, że treścią swą wykracza poza rozprawę, której dotyczy, przewodniczący winien uczynić stosowną adnotację, o której mowa w Regulaminie urzędowania i pominąć część, która nie odpowiada zasadom sporządzania załącznika. Dzięki temu z jednej strony bezpodstawne będą obawy o obchodzenie przez strony zasad prekluzji, z drugiej – zarzut traktowania złożonego pisma wbrew jego przeznaczeniu i intencjom strony.

Można by jeszcze ewentualnie rozważyć dopuszczalność zwrotu załącznika do protokołu w części wykraczającej poza jego ramy, przyjmując fikcję, że w tym zakresie stanowi on pismo przygotowawcze złożone bez wcześniejszego zarządzenia przewodniczącego. Przyjęcie takiej konstrukcji pisma strony, które przewodniczący w części traktować będzie jako załącznik do protokołu, w części zaś jako pismo procesowe podlegające zwrotowi, komplikuje procedurę, wprowadza chaos i nieczytelność reguł postępowania.

Sąd Okręgowy w Olsztynie, oceniając złożony w sprawie załącznik do protokołu, zdaje się potwierdzać stanowisko autorki, bowiem stwierdza, że skoro pozwany w toku rozprawy nie podnosił zarzutów, które wyartykułował w załączniku do rozprawy, na skutek czego nie można ich uznać za przedsta-

wione w toku przewodu sądowego, to uznał je za prawnie nieefektywne, a jako takie podlegały pominięciu jako niezgłoszone przez stronę w sposób skuteczny⁵¹.

Termin na złożenie załącznika

Treść przepisu art. 161 k.p.c. wskazuje jednoznacznie, że złożenie załącznika powinno nastąpić „w toku posiedzenia”⁵². W związku z powyższym większość przedstawicieli nauki przyjmuje, że jeśli strona składa załącznik do protokołu z własnej inicjatywy, winna to zrobić na tym posiedzeniu, na którym jest obecna i którego załącznik ten ma dotyczyć, bądź bezpośrednio po nim⁵³. E. Stefańska dopuszcza również możliwość złożenia przez stronę wniosku o wyznaczenie jej dłuższego terminu na złożenie załącznika⁵⁴.

A. Zieliński uznaje jednak, że przyjęcie takiego stanowiska w dużej mierze uniemożliwiałoby stronie, przez wzgląd na przyczyny techniczne, złożenie załącznika do protokołu. Słusznie bowiem zauważa, że w trakcie posiedzenia strona oraz jej pełnomocnik muszą brać w nim czynny udział. Jednoczesne więc sporządzanie załącznika do protokołu, by złożyć go w toku posiedzenia, wydaje się być niemożliwe.

Marcin Uliasz przyjmuje, że załącznik do protokołu może być złożony na rozprawie jednocześnie ze złożeniem ustnego oświadczenia lub wniosku. Może być również złożony po zakończeniu rozprawy, nie później jednak niż na kolejnym posiedzeniu⁵⁵.

Skoro w załączniku do protokołu strona może uzupełnić swoje wnioski i oświadczenia złożone na posiedzeniu, a te mogą być wynikiem spontanicznych reakcji na wnioski i oświadczenia strony przeciwnej, to trudno wcześniej przewidzieć dokładną treść swoich przysłych wypowiedzi, które strona miałaby uzupełnić, zreferować czy streścić w przygotowanym zawczasu załączniku do protokołu. Trudno również wymagać od stron, jak słusznie zauważa A. Zieliński, by podczas posiedzenia, zamiast w nim czynnie uczestniczyć, spisywały treść załącznika tylko po to, by złożyć go w toku posiedzenia i tym samym sprostać literalnemu brzmieniu przepisu art. 161 k.p.c. Autorka niniejszego opracowania podziela zaprezentowany powyżej pogląd. Takie podejście do terminu złożenia załącznika do protokołu odpowiada jego celowi oraz ma swe źródło w praktyce procesowej.

⁵¹ Wyr. SO w Olsztynie z 30 listopada 2016 r., sygn. akt IX Ca 693/16, Lex nr 2171507.

⁵² Zob. J. Jodłowski, op. cit., s. 444.

⁵³ Tak: J. Bodio, op. cit., s. 292; E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*, 2011, s. 322; R. Kulski, op. cit., s. 640; M. Jędrzejewska (aktualizacja J. Gudowski), [w:] T. Ereciński (red.), op. cit., s. 883; I. Gromska-Szuster, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), op. cit., s. 540; K. Kołakowski, op. cit., s. 816.

⁵⁴ E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*, 2011, s. 322.

⁵⁵ M. Uliasz, op. cit., s. 296.

J. Jodłowski, idąc jeszcze dalej w swych rozważaniach, stwierdza, że skoro załącznik do protokołu nie ma znaczenia samoistnego i – będąc jedynie utrwaleniem na piśmie ustnych oświadczeń i wniosków stron – nie ma formalnego wpływu na orzeczenie sądowe, to jego złożenie nastąpić może i po ogłoszeniu wyroku. Załącznik składany jest nie tylko dla użytku sądu danej instancji, lecz także, a może nawet bardziej po to, by w dalszych instancjach istniał pisemny ślad ustnych oświadczeń i wniosków stron⁵⁶.

Niemniej jednak w świetle jednoznacznego brzmienia art. 161 k.p.c. argumenty te tracą na znaczeniu, a przyjęcie terminów analogicznych do tych zawartych w przepisie dotyczącym uzupełnienia lub sprostowania protokołu wydaje się być niedopuszczalne.

Z orzeczeń sądów powszechnych wynika, że załącznik do protokołu może zostać złożony w toku rozprawy, a po jej zamknięciu – wyłącznie w wypadku zobowiązania przez przewodniczącego do złożenia takiego załącznika⁵⁷. Załącznik złożony po zamknięciu rozprawy złożony jest więc wbrew dyspozycji przepisu art. 161 k.p.c.⁵⁸ i traktowany może być jako pismo procesowe strony ze wszystkimi skutkami związanymi z jego złożeniem bez wcześniejszego zarządzenia przewodniczącego, o którym mowa w przepisie art. 205³ § 1 k.p.c.

Na wniosek strony przewodniczący określa termin na złożenie załącznika, który jako termin sądowy może zostać skrócony bądź przedłużony (art. 166 k.p.c.)⁵⁹. Załącznik nie może być złożony później niż na następnym posiedzeniu, a jeżeli chodzi o załącznik do protokołu z ostatniego posiedzenia w danej instancji – do chwili wydania orzeczenia. Załącznik złożony po wyznaczonym terminie sąd pomija⁶⁰.

Przewodniczący może również zobowiązać profesjonalnych pełnomocników do złożenia takiego załącznika w wyznaczonym terminie, w tym do przedstawienia w załączniku do protokołu także stanowiska w kwestiach prawnych. Niezłożenie załącznika nie skutuje jakimikolwiek sankcjami, poza pominięciem sposobności wykorzystania jego przeznaczenia i dopuszczeniem ewentualnie niezrozumienia w pełni rzeczywistego stanowiska strony⁶¹.

M. Jędrzejewska wyraziła przekonanie, że przewodniczący może zobowiązać stronę do złożenia załącznika również wtedy, gdy sama jest adwokatem, radcą prawnym⁶². Autorka niniejszego opracowania nie zgadza się jednak z tym poglądem, uznając go za zbyt daleko idącą interpretację przepisu art. 161 zd. 2 k.p.c.

⁵⁶ J. Jodłowski, op. cit., s. 445–446.

⁵⁷ Wyrok SR w Gdyni z 16 października 2017 r., sygn. akt VI GC 2095/16.

⁵⁸ Postanowienie SO w Białymstoku z 20 września 2017 r., sygn. akt II Ca 871/17.

⁵⁹ E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*, 2011, s. 322.

⁶⁰ A. Zieliński (red.), op. cit., s. 328; J. Bodio, op. cit., s. 292; R. Kulski, op. cit., s. 640; M. Jędrzejewska (aktualizacja J. Gudowski), [w:] T. Ereciński (red.), op. cit., s. 883.

⁶¹ K. Kołakowski, op. cit., s. 816; Z. Fenichel, op. cit., s. 660; J. Jodłowski, op. cit., s. 446.

⁶² M. Jędrzejewska (aktualizacja J. Gudowski), [w:] T. Ereciński (red.), op. cit., s. 883; inaczej: A. Zieliński, *Załącznik do protokołu...*, s. 39.

Oplata od załącznika

Załącznik do protokołu sam w sobie nie podlega opłacie – art. 3 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Mogą jednak powstać wątpliwości, co do tego, jak traktować załącznik, w którym zawarte są wnioski podlegające opłacie. Franciszek Rusek i Witaliusz Kuryłowicz twierdzą, że w takiej sytuacji co prawda sam załącznik nie podlega opłacie, ale wnioski w nim zawarte należy opłacić. Jeśli wniosek o np. zmianę lub rozszerzenie powództwa został zgłoszony przez stronę ustnie na rozprawie, a następnie doprecyzowany czy powtórzony w złożonym przez tę stronę załączniku do protokołu, to taki wniosek winien być przez stronę opłacony⁶³.

Przyjmując takie rozumienie opłaty sądowej od załącznika, za uzasadniony uznać należy również pogląd A. Zielińskiego, zgodnie z którym załącznik do protokołu bez względu na zawarte w nim treści nie podlega opłatom sądowym⁶⁴. Załącznik bowiem opłacie nie podlega, natomiast wnioski w nim zawarte strona musi opłacić zgodnie z przepisem art. 7 ust. 2 w zw. z art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych⁶⁵.

Zakończenie

Skoro załącznik do protokołu stanowi uzupełnienie protokołu posiedzenia, precyzuje i uściśla wnioski i oświadczenia strony składane podczas rozprawy, zawiera pełniejsze wywody prawne na uzasadnienie wniosków składanych przez stronę, podsumowuje i skrótowo przedstawia przebieg posiedzenia, to stanowi nie tylko doskonale narzędzie dla stron i pełnomocników, ale powinien mieć również doniosłe znaczenie dla samego sądu. Treść załącznika musi mieć związek z wypowiedziami autora załącznika złożonymi na posiedzeniu, którego ten załącznik dotyczy⁶⁶. Sam załącznik zaś, jako surogat protokołu, powinien być jasno, krótko i zwięźle ujęty⁶⁷.

Autorka nie widzi również przeszkód, by załącznik sporządzony był w formie tożsamej do protokołu elektronicznego, przy czym w takim wypadku strona go sporządzająca musi zapewnić możliwość jej identyfikacji przez sąd.

Zdaniem autorki, z uwagi na pomocniczy charakter i znaczenie załącznika do protokołu, strona powinna mieć również możliwość złożenia załącznika

⁶³ F. Rusek, W. Kuryłowicz, *Koszty sądowe Komentarz*, Warszawa 1976, s. 123; K. Gonera, *Komentarz do ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych*, Warszawa 2006, s. 86; I. Gromska-Szuster, [w:] H. Dolecki (red.), T. Wiśniewski (red.), op. cit., s. 540.

⁶⁴ A. Zieliński (red.), op. cit., s. 329.

⁶⁵ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz.755.

⁶⁶ R. Kulski, op. cit., s. 639.

⁶⁷ Z. Fenichel, op. cit., s. 660.

aż do zamknięcia rozprawy, co w świetle obowiązujących przepisów wymagałoby wprowadzenia odpowiedniej zmiany do art. 161 k.p.c.

Niemniej jednak praktyka pokazuje, że załączniki do protokołu składane są coraz częściej, szczególnie przez profesjonalnych pełnomocników, stanowiąc przysłowiową „kropkę nad i” zgłoszonych podczas rozprawy wniosków i oświadczeń. Strony oraz ich pełnomocnicy składają załączniki na różnych etapach toczących się spraw, w postępowaniach zaś wielowątkowych, długotrwałych i skomplikowanych, nie tylko pod względem prawnym, ale i faktycznym, stają się cennym materiałem, służącym jako pomoc chociażby w formułowaniu uzasadnienia wydanego rozstrzygnięcia.

Instytucja załącznika do protokołu nie powinna być więc postrzegana jako możliwe źródło nadużyć ze strony niesumiennej uczestników postępowania⁶⁸, czemu zaradzić mogą powyżej opisane procedury związane z możliwością składania i kontroli załącznika do protokołu, jako skuteczne narzędzie procesowe i pomoc dla sądu orzekającego.

Wykaz literatury

- Bodio J., [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–729*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Fenichel Z., *Protokół sądowy według kodeksu postępowania cywilnego (dokończenie)*, „Polski Proces Cywilny” 1935, nr 20–21.
- Gonera K., *Komentarz do ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych*, LexisNexis, Warszawa 2006.
- Gromska-Szuster I., [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1: *Artykuły 1–366*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Gudowski J., Jędrzejewska M., [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Postępowanie rozpoznawcze*, 2016, Lex.
- Jędrzejewska M. (aktualizacja J. Gudowski), [w:] T. Ereciński (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Postępowanie rozpoznawcze*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Jędrzejewska M., *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, Warszawa 1989.
- Jodłowski J., *Załącznik do protokołu według kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1936, nr 14–15.
- Kołąkowski K., [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1–366*, t. 1, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Kulski R., [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–366*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Markiewicz K., [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz*, t. 1: *Art. 1–505*³⁹, 2019, Legalis.
- Parafianowicz J., [w:] O. Piaskowska (red.) *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, 2020, Lex.

⁶⁸ Por. J. Jodłowski, op. cit., s. 433.

- Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego (część pierwsza)*, t. 1, Wyd. Leon Frommer, Kraków 1934.
- Plebanek M.G., *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Rudkowska-Ząbczyk E., [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2021, Legalis.
- Rusek F., Kuryłowicz W., *Koszty sądowe. Komentarz*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1976.
- Sorysz M., [w:] A. Góra-Błaszczkowska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–729*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- E. Stefańska E., [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–477(16)*, 2021, Lex.
- Stefańska E., [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–505³⁷*, LexisNexis, Warszawa 2011.
- Tomalak W., *Status ustrojowy i procesowy komornika sądowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Uliasz M., *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1: Komentarz do artykułów 1–505¹⁴*, C.H. Beck, Warszawa 2007.
- Zieliński A., [w:] A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Zieliński A., *Załącznik do protokołu posiedzenia sądu – art. 161 KPC*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 3.

Summary

Annexe to the protocol in civil proceedings – a dead institution or an effective tool in the hands of legal representatives?

Keywords: civil proceedings, protocol, annexe, meeting, electronic protocol, fee for the attachment, a copy of the annexe to the protocol.

Practice shows that nowadays in civil proceedings, annexes to the protocol are submitted more and more often, and in more serious, complicated and multi-threaded lawsuits they may not be the rule, but they are certainly widely used. Due to the amendment to the Code of Civil Procedure, including the introduction of an electronic protocol and the conclusions of the submission of preparatory letters, there are more and more questions and doubts related to the annexe to the protocol, therefore this institution deserves attention to consider, at least briefly, the doubts that may arise in connection with its application

The analysis of the provisions, judicature and views of the doctrine leads to the statement that despite the legislator's lack of interest in the provision of rt. 161 of the Code of Civil Procedure concerning the annexe to the protocol,

the amendments to the Code of Civil Procedure were not indifferent to this institution. The author tries to show that the electronic form of the annexe has also become formally admissible, that, contrary to the views of the majority of science representatives, the chairman of the adjudicating panel does not have the right to return the annexe to the party and that the deadline for its submission should be different than what is indicated in Art. 161 of the Code of Civil Procedure, which will make the annexe an even more effective procedural tool.

